

Пам'яті ВОЛОДИМИРА СТЕПАНОВИЧА МЕЛЬНИКОВА

Мінералогічна наука, вся мінералогічна громадськість України зазнали важкої втрати — 8 лютого 2010 р. на 72-му році життя раптово перестало битися серце провідного наукового співробітника Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка (ІГМР ім. М.П. Семененка) НАН України Мельникова Володимира Степановича. Не стало авторитетного мінералога, висококваліфікованого спеціаліста в області рентгенофазового аналізу, структурної мінералогії і фізики твердого тіла, чуйного і надійного колеги, доброго сім'янина, людини великої, широї і щедрої душі.

Народився Володимир Мельников 4 серпня 1938 р. на Вінниччині, в сім'ї викладачів-біологів, однак початок свідомого життя Володи пов'язаний зі Львовом, куди незабаром переїхали батьки. Тут він закінчив геологічний факультет Львівського державного (нині — національного) університету ім. Івана Франка (1961), тут захопився науковою роботою і, як виявилось, це захоплення стало сенсом усього його життя.

Початкові наукові кроки студента, а згодом — молодого спеціаліста, пов'язані з вивченням мінералогії Норильського мідно-нікелевого родовища. Це стало темою його перших наукових статей. Невдовзі він починає пра-

цювати у проблемній геохімічній лабораторії Львівського університету, де опановує метод рентгеноструктурного аналізу, який став головним дослідницьким інструментом науковця на все життя. Його увагу привернули змішано-шаруваті силікати, і вже висококваліфікованим спеціалістом, з вагомими науковими здобутками, В.С. Мельников вступає до аспірантури при Інституті геохімії та фізики мінералів АН УРСР (нині ІГМР ім. М.П. Семененка НАН України) до відділу кристалохімії і мінералогії. Під керівництвом О.С. Поваренних — у майбутньому академіка АН УРСР, він успішно захистив дисертацію на тему: "Некоторые вопросы кристаллохимии и минералогии смешаннослоистых силикатов" і здобув науковий ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук (1974).

Залишившись після закінчення аспірантури в академічному інституті, він з головою занурюється у роботу з організації лабораторії рентгеноструктурного аналізу при відділі регіональної і генетичної мінералогії, який на той час очолював академік Євген Лазаренко. З того часу і до останніх днів він був формальним і неформальним завідувачем лабораторії. Завдяки його старанням, умінню й енергії лабораторія в технічному і науковому аспекті досягла високого рівня і такою збережена у важкі роки економічного занепаду науки. Важливо, що Володимир Степанович міг самотужки виконати всі операції з налаштування приладів — від юстування до ремонту електрообладнання.

Наукова спадщина Володимира Мельникова налічує понад 400 наукових праць, написаних у співавторстві з мінералогами, петрологами, фізиками і хіміками. У половині з них його прізвище стоїть на першому місці, тобто задум статті і виклад матеріалу належали йому. Наукові інтереси вченого були надзвичайно широкими: він брався за вирішення будь-яких

проблем — від сучасного мінералоутворення на відвалах добувних підприємств до магматичного мінералоутворення у земній корі та мантії. Регіональна мінералогія, мінералогічне картування, петрологія і рудоутворення, надпровідні властивості мінералів і структура синтетичних надпровідників, алмазні плівки і надтверді мінерали, мінерали цементу і шиферу — все було для нього цікавим. У кожен проблему він глибоко вникав, часто це забирало більше часу, ніж планувалося, але завжди він виходив переможцем, просуваючись хоча б на кілька кроків вперед у розв'язанні найскладніших задач.

Та головна, постійна і глибока зацікавленість його полягала у вивченні змішаношаруватих силікатів, згодом — польових шпатів, зокрема лужних (ЛПШ). Йому вдалося встановити багато нового щодо структури ЛПШ: ступінь впорядкованості, геометричні характеристики макро- і криптодвійникових структур, орієнтація пертитів і ступінь їх впорядкованості. Все зазначене дає підстави вважати його найавторитетнішим спеціалістом в Україні з питань мінералогії ЛПШ, одним з небагатьох дослідників такого рівня у світі. До вивчення ЛПШ він повертався знову і знову, поки результати не оформились у докторську дисертацію "Кристалохімічна і генетична природа інверсійних двійників лужних польових шпатів", яку він ось-ось збирався захищати. Спеціалізована вчена рада прийняла роботу до захисту, опубліковане оголошення про майбутній захист, залишалася дрібниця — тиражування і розсилка автореферату. Поспішав, тому намагався самотужки побороти тривожний біль, відтермінувати похід до кардіолога. Допомога надійшла надто пізно!

Останні десятиліття В.С. Мельников плідно працював у галузі кристалохімії високотемпературної надпровідникової кераміки. Спільно зі співробітниками Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова та надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України він дослідив залежність критичних параметрів усіх відомих надпровідникових сполук перовськітоподібної структури від симетрії, катіонного заміщення та кисневої нестехіометрії, зокрема піонерськими виявилися отримані дані щодо кисневої нестехіометрії фази $YBa_2Cu_3O_{8-\sigma}$. Досліджуючи надпровідникові плівки вчений довів, що мозаїчність кристалів суттєво впливає на функціональні характеристики епітаксіальних плівок.

Наукові розробки Володимира Степановича не вкривались пилюкою у шухлядах. Він успішно співпрацював з геологами-виробнич-

никами, зокрема Приазовської ГРЕ. Рентгєнівський експрес-метод визначення структурних характеристик мінералів і ступеня впорядкованості ЛПШ впроваджені у практику геологічних робіт як пошуковий критерій і елемент мінералогічного картування. На основі своїх досліджень Володимир Мельников створив генетичну модель Азовського цирконій-рідкісноземельного родовища. Свій досвід дослідження шаруватих силікатів він застосовував під час розв'язання деяких задач цементної промисловості, природних алмазів — для вибору технології вирощування епітаксіальних алмазних плівок.

Останнім часом Володимир Степанович був затребуваний як ніхто інший. Не перелічити наукових тем, у яких він був задіяний. В одних — керівник, у других — виконавець, співвиконавець, у третіх — консультант. Вихід ІГМР ім. М.П. Семененка НАН України на міжнародну арену також відбувся за його участі. Активний виконавець спільного проекту України і Словаччини "Порівняльний мінералого-геохімічний аналіз Au-Ag-Bi-Te-Se мінералізації неовулканітів Карпатського регіону", один з організаторів міжнародної конференції "Лужні породи: петрологія, мінералогія, геохімія", що відбудеться у цьому році, присвяченої пам'яті відомого польського геолога Й. Морозевича, автор спільного російсько-українського проекту з вивчення лужних порід і карбонатитів.

Степановича, як його любовно називали у нашому відділі, не вистачатиме усім: співробітникам Інституту, науковцям інших академічних установ, геологам-виробничникам — як вченого у галузі структурної мінералогії, який міг і щиро хотів ділитись своїми глибокими знаннями з кожним, студентам — як вчителя кристалохімії, закоханого у свій предмет, доброзичливого, мудрого і простого, рідним і друзям — як дорогої людини, яка понад усе мала честь, відданість у дружбі, родинний обов'язок, постійну готовність прийти на допомогу.

Така людина як Володимир Степанович Мельников, як сказав відомий поет Костянтин Симонов, "*...не умираєт, а просто рядом быть перестаєт*". Його світлий образ, щира душа, незламний дух, розум, інтелігентність, тонкий гумор житимуть у нашій пам'яті поки живемо ми. З його наукового спадку черпатимуть не лише сучасники, а й прийдешні покоління.

Співпрацівники відділу регіональної та генетичної мінералогії ІГМР ім. М.П. Семененка НАН України